

כד

בניית סוכות ברחובות ארץ ישראל

- א. סוכות פרטיות ברשות הרבים
- ב. סוכות בחצר פרטית, ברשות הרבים ובמקדש
- ג. סוכות ברחובות ירושלים לעולי הרגלים
- ד. סוכות ברשות הרבים בארץ ישראל

א. סוכות פרטיות ברשות הרבים

בתוספתא בבא קמא ו, כח נאמר:

גמל שטעון פשתן ועובר ברשות הרבים ונכנס בפשתנו לתוך החנות ודלקה בניירו של חנוני והדליק את הבירה [מן האגף ולפנים בעל גמל חייב] מן האגוף ולחוץ חנוני חייב.
 ר' יהודה אומר: אם היתה לפניו איצטבה והדליק פטור. וחכמים אומרים: אף על פי שהיתה לפניו איצטווה והדליק חייב.
 וכן היה ר' יהודה אומר: בנר חנוכה פטור מפני שהניח ברשות. וחכמים אומרים: בין זה ובין זה חייב. כגון אילו מסככין על פתחי חניותיהן ברשות הרבים בחג אף על פי שיש להן רשות ובא אחר והוזק בהן הרי זה חייב.

יש רשות מאת בית הדין לבנות סוכה בפתח החנות, כלומר בצמוד לרשות הרבים, אך אם מישהו מבני רשות הרבים ינזק ממנה יהיה בעל הסוכה חייב. בעניין זה אין מחלוקת בין חכמים ור' יהודה. זאת בשונה ממי שינזק מנר חנוכה המונח בפתח הבית, שלדעת ר' יהודה מניחו פטור. ההבדל בין נר חנוכה לסוכה הוא שתקנת נר חנוכה היא להניח את המנורה בפתח הפונה לרשות הרבים בדווקא (שבת כא ע"ב), בו בזמן שמצוות סוכה אינה חייבת להיות בנויה בסמוך לרשות הרבים ואין זה חלק מהותי ממנה. אמנם יש רשות לעשות כן, אך אם יגרם נזק מהסוכה הבעלים יהיו חייבים.
 בירושלמי בסוכה ג, א מסופר:

אי זו היא גזולה פסולה? כל שהוא נכנס בתוך סוכתו של חברו שלא מדעתו, כהדא גמליאל זוגא עבד ליה מטלא גו שוקא. עבר רבי שמעון בן לקיש, אמר ליה: מאן שרא לך?

נראה שגמליאל זוגא בנה סוכה בתוך השוק, במרכז רשות הרבים, באופן שהפריע

בצורה משמעותית לעוברים ושבים, ועל כן אמר לו רשב"ל 'מי התיר לך'.¹ זוהי שאלה רטורית, וכוונתו לומר שבאופן כזה לא התירו, ואין לזה רשות.² בבבלי בסוכה לא ע"א מובאת מחלוקת חכמים ור' אליעזר בשאלה האם הבונה סוכה ברשות הרבים יוצא ידי חובתו או לא: "המסכך ברשות הרבים – רבי אליעזר פוסל, וחכמים מכשירין". רש"י שם כותב שהמסכך ברשות הרבים זהו גזל הרבים.³ מסוגיה נוספת בגמ' בסוכה ז ע"א ניתן ללמוד שניתן לבנות סוכה ברשות הרבים. הגמ' שם עוסקת בהלכות דפנות הסוכה, ואומרת:

שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. אמר רבא: וכן לשבת. מגו דהויא דופן לענין סוכה – הויא דופן לענין שבת.

רש"י שם הסביר:

וכן לשבת – אף על פי שצריך לשבת שלש מחיצות ליעשות רשות היחיד, שבת של סוכות מותר לסמוך על מחיצות הסוכה. אם עשה ברשות הרבים סמוך לפתחו סוכה שאין בה אלא שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח – מכניס ומוציא הימנה לביתו, ואף על גב דבשאר שבתות לא מישתרי.⁴

סיכום הדעות עד כאן מלמד שחכמים התירו לבנות סוכה בסמוך לפתח הבית או החנות (אך לא במרכז רשות הרבים), אם כי בעל הסוכה יהיה חייב לפצות מי מבני רשות הרבים שיינזק מהסוכה. לשיטת ר' אליעזר, אסור כלל לבנות סוכה ברשות הרבים מפני שזה גזל הרבים – לא בשל אי הנוחות הנגרמת לבני רשות הרבים, אלא בשל העובדה שקרקע הסוכה איננה שייכת רק לבונה הסוכה, אלא לכלל. הלכה למעשה פסק הרמב"ם (הל' סוכה ה, כה): "העושה סוכתו ברשות הרבים הרי זו כשרה". אך הרב יצחק ה'אור זרוע' כתב שהסוכה כשרה בדיעבד,⁵ וכמותו פסק הרמ"א.⁶ הרב שלמה גאנצפריד כתב:

1. הפני משה שם פירש שכוונתו הייתה לפסול את הסוכה גם בדיעבד, מאחר והוא סבר כר' אליעזר שהמסכך ברשות הרבים הסוכה פסולה אף בדיעבד.
2. אמנם הרב יששכר תמר (עלי תמר – סוכה, עמ' צז) כתב שכנראה גמליאל זוגא היה מפקח על הפרשת תרומות ומעשרות בשוק, ע"פ המסופר במספר מקורות בירושלמי: דמאי ב, א; חלה ד, ג; פאה ח, ג. "ומפני זה עשה סוכה בשוק, ועל פי חכמים היה עושה, ורשב"ל אמר לו מי התיר לך".
3. הרב משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה חלק אורח חיים א סימן קפא) דן בשיטת ר' אליעזר, שהרי קרקע הסוכה איננה מעיקר המצווה כמו סכך ודפנות, ומדוע זה פוסל?
4. דברים דומים כתבו הריטב"א שם, שבלי הלקט הלכות חג סוכות סימן שלו, ועוד. ראה עוד: הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה חלק אורח חיים א סימן קעט.
5. אור זרוע, הלכות סוכה סימן שב, מובא בהגהות אשר"י, סוכה ג, טז.
6. רמ"א שו"ע אורח חיים סימן תרלז סע' ג. ראה גם בשו"ת הרמ"א סימן כט, בגר"א בשו"ע שם ס"ק ז.

יוצאין בסוכה שאולה אבל לא בסוכה גזולה, ולכן אסור לעשות סוכה ברשות הרבים. ובשעת הדחק שאין לו סוכה אחרת בשום אופן, יושב בה ומברך עליה.⁷

המגן אברהם שאל: אמנם ניתן להניח שבני העיר מוחלים זה לזה, ולכן הסוכה כשרה בדיעבד, אך אין הדבר מועיל במקום בו יש גויים שאינם מוחלים. "ואם כן אסור לעשות סוכה ברשות הרבים שהעכו"ם לא מחלי על כך, ואף דבדיעבד כשרה מכל מקום נראה לי דאין לברך עליה".⁸ הרב שניאור זלמן מלאדי, בשו"ע הרב, כתב ש"גויים" אין הכוונה דווקא לגויים הגרים במקום, אלא לגויים שבכל העולם, שהרי יש להם רשות לילך שם.⁹ ההנחה שבדבריהם היא שמתן הרשות על ידי בית הדין לבנות סוכה ברשות הרבים נובע בשל מחילת התושבים, ולכן כשיש גויים במקום – מתן הרשות של בית הדין איננו מועיל.

אולם, אחרונים רבים חלקו על דברי המגן אברהם הללו, ולפיהם על אף שהסוכה כשרה רק בדיעבד ניתן לברך עליה.¹⁰

פתרון המתגבר על אי מחילתם של הגויים הגרים באותו מקום, הוא בקשת רשיון מהשלטון במקום. אם יש הסכמה של רשויות השלטון לדבר, אין כל משמעות לכך שבני העיר אינם מוחלים. כך כתב הרב יוסף שאול נתנזון:

7. קיצור שולחן ערוך סימן קלד סעיף ט. שעת דחק יכולה להיות כשאינן לו חצר משלו לבנות שם, או כפי שמציין הביאור הלכה (בסימן תרלז) שגם אם יש לו חצר אחורית, והאפשרות לבנות את הסוכה היא בסמוך לבית הכסא ששם, אזי עדיף שיבנה ברשות הרבים.

8. מגן אברהם, שולחן ערוך אורח חיים סימן תרלז ס"ק ב. דיון בדבריו ראה: הרב שלמה קלוגר, שו"ת האלף לך שלמה חלק אורח חיים סימן שסט; הרב חזקיה מדיני, שדי חמד, מערכת סוכה סימן ב אות ה.

9. שו"ע אורח חיים סימן תרלז סעיף יא.

10. להלן מספר אחרונים החולקים על המגן אברהם וסוברים שניתן לברך על סוכה הבנויה ברשות הרבים: אליהו רבה, מור וקציעה, בגדי ישע, וכן המאמר מרדכי שכתב שבוודאי יכול לברך אם לא יכול לבנות במקום אחר. מה גם שאין כוונתו לגזול ממש, אלא להחזיר את המקום חזרה לאחר ימי החג, "ולחזירה בעינה בלי שום חסרון, ואפילו שואל שלא מדעת אינו, שהרי הרבים ואפילו עכו"ם רואין ואינם מוחין והוי שואל מדעת ממש ופשיטא דיברך". ראה עוד: משנה ברורה סימן תרלז ס"ק י, ובביאור הלכה שם; ערוך השולחן, אורח חיים סימן תרלז סעיף ה; הרב חיים עוזר גרודזנסקי, שו"ת אחיעזר חלק ב, יורה דעה סימן מז, ח; הרב מרדכי דוד כהן, "בניית סוכה ברשות הרבים", סוכה וארבעה מינים – דיני קנין בקיום מצוות, ירושלים תשמ"ט, עמ' 262-278; הרב משה שטרנבוך, מועדים וזמנים השלם, ו, סו; הרב מנחם זכריה זילבער, "עשית סוכה ברשות הרבים", עולת החודש (תשל"ט), עמ' סג-עד; הרב משה ראזנער, "מענין סוכה העשויה ברחוב העיר", אור ישראל, ט (תשנ"ח), עמ' קט-קיג; הרב פנחס ברקוביץ, "הסוכה ברשות הרבים", שערים המצוינים, ב (תש"ס), עמ' קלד-קלז; הרב שלמה גליקסברג, "סוכה ברשות הרבים", שו"ת ניצני ארץ, סי' ד.

דרחוב שלפני הבית הם שלו ולא מקרי ר"ה, ובפרט היכי שיש להם דעקאמענט [=רשיון] משר העיר שיש להם רשות לעשות עירובין¹¹ וסוכות אין לפקפק בזה.¹²

כך כתב גם הרב יעקב עטלינגר:

דאם נתן המלך רשות להעמיד דלתות במבוי שלהן, דינא דמלכותא דינא, כי השוקים והרחובות שלהן ויכולים לעשות בהן מה שירצו. ומעתה כיון שהכל תחת רשות המלך, בין הרחובות שבתוך העיר בין אותן שחוץ לעיר, וכיון שהמלכות יש לה רשות למחות ואינה מוחה, מסתמא מוחלת על זה לעשות סוכה בר"ה ואין כאן איסור גזילה כלל.¹³

לפיו אין צורך ברשות מפורשת, אלא מספיק שהמלכות לא תמחה. בדבריו יש ערבוב לכאורה בין הבעלות של השלטונות על השוקים והרחובות מצד דינא דמלכותא, לבין נתינת רשות לבנות סוכה. דבריו על היות המקום של השלטונות מצד דינא דמלכותא דינא רומזים לדברי הר"ן בנדרים כח ע"א שכתב בשם התוס' שרק במלכות גויים נאמר הכלל של שמואל "דינא דמלכותא דינא", מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצוותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא "לפי שארץ ישראל, כל ישראל שותפין בה". שם אכן מדובר על בעלות ממשית, ולכן מתאימה ההגדרה שהמקום של השלטונות. אך מתן הרשות לבנות, לפתוח חנות, דוכן או כל שינוי אחר המצריך אישור מהשלטונות, אינו נובע בגלל שלשלטונות יש בעלות על המקום. גם כיום מקובל שכל שינוי שאדם עושה, אף ברשותו הפרטית (סגירת חדר, הוספת מחסן וכד'), מצריך אישור של הרשויות השלטוניות, ובוודאי כשעושה כן ברשות הרבים (העמדת דוכן, סימון חניה פרטית ועוד). לפעמים עליו לעבור כמה שלבים: ועדת בנייה יישובית, עיריה, מועצה, ועדת בנייה מחוזית, מכבי אש, ועוד. כל אלו אינם מצד הבעלות המשפטית על הקרקע אלא כדי שיהיה סדר, ולא יוצר מצב שאיש הישר בעיניו יעשה.¹⁴ הנפקא מינה שבין שני סוגי הרשות הללו היא שאם מתן הרשות היא רק לשם הסדר, אם בכל זאת יבנה אדם ללא רשיון אין הוא נחשב כגוזל הרבים.

11. ראה טור ושו"ע אורח חיים סימן שצא.

12. שו"ת שואל ומשיב סימן קכח.

13. בכורי יעקב סימן תרלז ס"ק ו. ראה עוד: שו"ת ערוגת הבושם אורח חיים סימן קצ אות ה.

14. מפורסמים סיפורים רבים על כך שיהודים בנו סוכות ברחובות רשות הרבים, ונתבעו בערכאות על

ידי גויים שהתלוננו על כך, ופסק הדין חייב את היהודים לפרק את הסוכה תוך שבוע ימים.

ב. סוכות בחצר פרטית, ברשות הרבים ובמקדש

האם יש מקום להבחין בין רשות הרבים בארץ ישראל לבין רשות הרבים במקומות אחרים בעולם? נעמיק בשאלה זו, על פי פרשנות לפסוקים בספר נחמיה. בתחילת ימי בית שני, עם סיום בניית חומת ירושלים בהנהגתו של נחמיה, מסופר על חגיגה מיוחדת של מועדי תשרי בירושלים על ידי כל העם,¹⁵ ובכללם על בניית סוכות:

וַיָּצְאוּ הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עַל גִּגּוֹ וּבְחִצְרֵיהֶם וּבְחִצְרוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים, וּבְרַחֲבֵי שְׁעַר הַמַּיִם וּבְרַחֲבֵי שְׁעַר אֶפְרַיִם. וַיַּעֲשׂוּ כָל הַקְּהָל הַשְּׂבִיִּים מִן הַשְּׂבִי סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יְשׁוּעָה בֶּן נֹון כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא, וַתְּהִי שְׁמִחָה גְדוֹלָה מְאֹד (נחמיה ח, טז-יז).¹⁶

הסוכות נבנו בשלושה מוקדים: [א] בגג ובחצר הפרטית של כל אחד. [ב] בחצרות בית האלהים. [ג] ברחוב שער המים וברחוב שער אפרים. סוכה 'איש על גגו ובחצרו' היא המצווה האישית, כדי שבעליה יוכלו לאכול ולישון בהם. נראה שאף הסוכות שברחוב שער המים וברחוב שער אפרים הן סוכות פרטיות שנבנו ברשות הרבים. הסוכה במקדש, בחצרות בית אלהים, היא כנראה לעובדים במקדש.¹⁷

ג. סוכות ברחובות ירושלים לעולי הרגלים

לר' אליעזר, וכן לפוסקים הסוברים שרק בדיעבד ניתן לבנות סוכה ברשות הרבים, כיצד היה ניתן לבנות סוכות ברחוב שער המים וברחוב שער אפרים?¹⁸ יתכן שהסוכות שנבנו ברחובות ירושלים בימי עזרא ונחמיה נועדו בעיקרן לעולי

15. החגיגה המיוחדת התבטאה גם באופן נטילת ארבעה המינים, וקישורם למצוות סוכה. ראה מאמרי: "ארבעה ושבעה מינים בסוכות עזרא ונחמיה", אמונת עתיך, 19 (תשרי-מרחשון תשנ"ח), עמ' 7-11.

16. על הפסוק: "כי לא עשו מימות ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא" שאלה הגמ' בערכין לב ע"ב: "אפשר בא דוד ולא עשו סוכות [אפשר בא שלמה ולא עשו סוכות – גרסה בילקוט שמעוני, נחמיה רמז תתרעא] עד שבא עזרא? אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע. מה ביאתם בימי יהושע מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, אף ביאתם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה". ראה הסברים נוספים: כוזרי ג, סג; הרא"ה קוק, ראה: שמועות רא"ה, הוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה, פרשת בהר תרפ"ט, עמ' 19-20. הרב שלמה גורן, תורת השבת והמועד, עמ' 219-229, ושם הסבר בשמו של הרא"ה קוק.

17. על חובת העובדים במקדש ועל אפשרות בניית סוכה במקדש, ראה מאמרי: "הסוכה בבית המקדש והישיבה בה", מועדי יהודה וישראל, עמ' 95-112.

18. ראה: הר"ח אבועלפיייה, עץ החיים ח"ב פר' אמור (דף נה ע"א); הגהות הרא"מ הורביץ בסוכה שם;

הרגלים ולבאים אל ירושלים מחוץ לה. בימי נחמיה נמצאו יהודים רבים בירושלים בשל מעמד סיום בניין החומה שהיה מספר ימים לפני ראש השנה (נחמיה ו, טו), ושאחריו הם נשארו לחגוג את חגי תשרי בירושלים. כך כתב רב נטרונאי גאון (שם):

”ובחצרות בית האלהים – מעשה זה בירושלם היה, שהיו עולין לרגל”¹⁹.

החתם סופר בפירושו לגמרא בסוכה שם העלה אפשרות כזו:

ועל דרך פשוט יותר נראה לי, כי אפילו אם היו עושים סוכה ברחובות קרית ירושלים לא מצא להם כל ימי בית המקדש ולא נזכר נס אלא “שלא אמר אדם צר לי המקום שאלין בירושלים” (אבות ה, ה). אבל לישוב בסוכה שברחובות וגנות לא נזכר. והם היו שלוחי מצוה, והיו העולים לרגל פטורים מן הסוכה כדלעיל י ע”ב שהלכו להקביל פני רבן גמליאל, והיו פטורים כדברי רש”י שם,²⁰ אך עתה כשעלו מן הגולה רק ארבע רבוא, מצא להם די סוכה ברחובות קריה, ואתי שפיר דלא נעשה כן מימי יהושע בן נון שישבו כל עולי רגלים בסוכות.

החידוש הוא בעובדה שכל הנמצאים בירושלים ישבו בסוכות, ובכללם גם בסוכות שנבנו ברחובות העיר. המקדש נמצא במרכז והוא הסוכה הגדולה: “ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון” (תהילים עו, ג), וסביבו הוקמו סוכותיהם של עולי הרגלים הבאים מכל רחבי הארץ ושל תושביה הקבועים של ירושלים. “כי לא נעשה מימי יהושע בן נון כן” – בימי יהושע לא היה קשר וחיבור גדול כזה בין המקדש והארץ. בימי יהושע עמד המשכן בשילה, והוא לא שימש מקום מרכזי. “נתחלקה ארץ ישראל והיתה החלוקה חביבה עליהם יותר מדאי, והיו ישראל עסוקים במלאכתן – זה עוסק בשדהו וזה עוסק בכרמו וזה עוסק בביתו” (ילקוט שמעוני, יהושע רמז לה). המשכן עמד בבדידות יחסית והעם נמצאו כל אחד במקומו. הקשר בין העם למשכן היה רופף עד כדי כך שאלקנה אבי שמואל היה צריך לעודד ולשכנע אנשים לעלות לרגל אל המשכן (תנא דבי אליהו רבה, פרשה ט). בתחילת ימי הבית השני הצליח נחמיה לקשר את העם היושב

הרב מאיר שפירא מלובלין, שו”ת אור המאיר סימן כו; הרב אברהם יעקב הלוי הורוויץ מפרובונא, שו”ת צור יעקב סי’ נ.

19. נראה שכוונתו להמשך הפס’ “וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים”, שהרי עולי הרגלים אינם יכולים לישוב ולישן בחצרות בית ה’. הדיון המרכזי אצל רב נטרונאי גאון שם בסימנים קצח-קצט הוא בשאלה האם יש ללמוד מפסוקים אלה על חובת בניית סוכה בחצרות בית כנסת. עוד על סוכות בבית כנסת, ראה: שו”ת הגאונים סימן שט, אוצר הגאונים לסוכה כח ע”ב; מאירי סוכה כו ע”א; שבלי הלקט סדר חג סוכות סימן שמז; הרב אברהם ב”ר נתן הירחי, ספר המנהיג הלכות סוכה סימן ה; הרב שאול חנה קוק, עיונים ומחקרים ב, עמ’ 31-32.

20. רש”י בסוכה י ע”ב על בסיס הגמ’ בסוכה כה ע”א.

מחוץ לירושלים למקדש, והביטוי לכך היה בסוכות שנבנו סמוך להר הבית ובתוך חומת ירושלים.²¹

מכאן, שהמתואר בפרק זה לא מלמד בהכרח על תקנה המאפשרת בניית סוכות ברשות הרבים בארץ ישראל, אלא על מעמד מיוחד שאירע באותה שנה עם סיום בניית החומה וחיזוק אחיזתו של עם ישראל בירושלים.

ד. סוכות ברשות הרבים בארץ ישראל

תשובה אחרת לשאלה זו השיב המלבי"ם בנחמיה (ח, יד):

ונראה לפי מה שפרש הרמ"א באו"ח סימן תרלז שאין לעשות סוכה ברשות הרבים. אם כן, כיוון דקי"ל שירושלים לא נתחלקה לשבטים, לא נמצא שם רשות היחיד, כמו דאין משכירים בתים בירושלים מפני שאינו שלהם, אם כן לא יכלו לעשות שם סוכה. ובאשר בימי עזרא קנו שנית את ארץ ישראל בחזקה וקדשוה, התנו הבית דין שיעשו סוכות בירושלים ובשאר רה"ר, וכמ"ש בתוספתא (דבבא קמא פרק ו) שתנאי בית דין שיהיו מסככים ברשות הרבים. ורצה לומר שזה התנו בית דין של עזרא באותו זמן, שאם לא כן לא יכלו לעשות סוכות בירושלים. ומבואר בפירוש שעשאוים בחצרות בית האלוהים וברחוב שער המים שהוא רשות הרבים ממש, והתוספתא מדברת בארץ ישראל ששם היה תנאי בית דין של עזרא בעת שקדשו את הארץ, אבל בחוץ לארץ לא הותנה, בפרט במקום עכו"ם, וכמו שחקר בזה במגן אברהם שם. והנה גם יהושע היה יכול לתקן תקנה זו בעת שקדש את הארץ בפעם הראשון, שאז היה ביד בית דין להנחיל את הארץ על מנת כן שמקום הסוכה תהיה רשות היחיד תמיד. ויהושע לא עשה כן. ומימי עד ימי עזרא לא עשו כן בני ישראל, היינו לא ישבו בסוכה הנעשית ברשות הרבים. וכן בימי דוד ושלמה לא נעשו סוכות בירושלים מטעם הנ"ל, מפני שלא נתחלקה לשבטים. ומ"ש "ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם" (נחמיה ח, טו), שיודיעו שגם ביתר ערים יוכלו לעשות סוכות ברשות הרבים.²²

21. לשון הפסוקים מלמד על הקשר שבין הסוכה למקדש. חגי הנביא ציווה את העולים לבנות את הבית השני: "עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה אמר ה'" (חגי א, ח). בלשון דומה מצוים העולים להביא מיני עצים למצוות לולב: "צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב" (נחמיה ח, טו). וכך גם לשון הברכה "הפורש סוכת שלום... ועל ירושלים".

22. המלבי"ם חזר על הסבר זה בקצרה שם בפס' יח. לפיו זוהי כוונת הכתוב: "ויעשו כל הקהל...".

תמצית דברי המלבי"ם היא שהחידוש בימי עזרא היה שבית דין התירו לבנות סוכות פרטיות ברשות הרבים. דבר זה מתאפשר אך ורק בארץ ישראל, מאחר שהיא שייכת לעם ישראל. לפיו, יש להבחין בין המקורות, "והתוספתא מדברת בא"י ששם היה תנאי בית דין של עזרא בעת שקדשו את הארץ".

דברים דומים לדברי המלבי"ם כתב בקצרה גם החתם סופר (בהערותיו לשו"ע) בהתייחס לדברי המגן אברהם:

עיין ירושלמי דמייתי חידושי רשב"א סוף פרק ו דבבא קמא. משמע דבארץ ישראל על כל פנים מותרים לעשות סוכה ברשות הרבים. וצ"ע בירושלמי פרק לולב הגזול.

החתם סופר האריך בחידושו לגמ' בסוכה לא ע"א (ד"ה המסכך, וד"ה והנה ראיתי), לבאר את שכתב כאן בקצרה, ושם גם יישב את הסתירה לכאורה מהמסופר בירושלמי סוכה ג, א על גמליאל זוגא. לדבריו, התוספתא בבבא קמא פרק ו, המובאת גם בירושלמי, נאמרה "בארץ ישראל, ולא הפקירו ישראל רשות הרבים שלהם שיוכלו גויים למנוע קיום מצוותיהם, להניח נר חנוכה, או לעשות סוכה, או להעמיד תנורי פסחים על פתחי בתיהם". המעשה בגמליאל זוגא שבנה סוכתו ברשות הרבים אמנם התרחש בארץ ישראל, אלא שהוא סיכך "באמצע רשות הרבים, במקום מעבר הרבים שאפילו ישראלים מקפידים"²³.

על פי דבריו אלו הוא מסביר את האמור בספר נחמיה:

שכשישראל יושבים על אדמתם לא הפקירו רשות הרבים שלהם לבני נכר להפקיעם מפרסום מצות ה', ומ"מ נראה לי שיש לומר בזה מאי דכתיב שם כי לא נעשה מימות יהושע בן נון... דבארץ ישראל אין לנכרים להפקיענו ממצוותינו, אך יש לחוש לישראל גופייהו יש ויש שאין לבבם שלם כל כך ואינם מוחלים חלקם ברשות הרבים להיות נדחק בצאתו ובואו מפני קיום מצותו של ישראל חברו, וישראל שיש לו חלק בארץ בודאי שמעכב. והנה אפילו בימות יהושע בן נון יש לחוש

וישבו בסוכות", דהיינו שעשו סוכות ברשות הרבים. הרמ"צ נריה (מועדי הרא"ה, תל אביב תש"מ, עמ' צז) כתב שהרא"ה קוק זצ"ל היה נוהג לחזור על הסבר זה. הסברים דומים כתבו גם הרב יוסף דוד זינצהיים בסוכה שם, וכן החזון איש (בבא קמא סימן טז ס"ק יט). ראה עוד: הרב יעקב פילבר, "סוכות בימי עזרא", חגים זמנים, עמ' פ-פג.

23. כך הסביר גם הרב יחזקאל אברמסקי (חזון יחזקאל על התוספתא בבא קמא שם). הרב יעקב עטלינגר (תוספת הביכורים בסוף ביכורי יעקב, סימן תרלז סעיף ג ס"ק ו ד"ה לא ידעתי) כתב שלסתום המבואות אסור. אך במקצר רוחב הדרך אין זה קרוי מזיק לרבים.

להנ"ל שהרי עבר ביה צרה עם שבט דן,²⁴ ופנחס אמר להם עוון פעור עדין לא הוטהרנו,²⁵ על כן לא יכלו לעשות סוכה ברחוב ולא מצא להם די לעשות סוכות. מה שאין כן בימי עזרא ששבו בכל לבב והתודו כולם כמבואר בפס', עד שבראש השנה אמר להם: "אל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם" (נחמיה ה, י), אז בסוכות שאחריו עשו כסוכות הזה.²⁶

מדברי המלבי"ם והחת"ס עולה שכוונת התוספתא "עושין סוכות בפתחי חנויותיהם בחג מפני שהוא רשות" היא למתן רשות עקרונית של חכמים מימי עזרא ונחמיה לבנות סוכה בארץ ישראל ברשות הרבים סמוך לפתחי הבתים, על אף שאין זה עיקר המצווה. אין צורך במתן רשיון ספציפי לכל אדם לבנות סוכה כמו בתחומים אחרים (כמו העמדת דוכן, מבנה נוסף וכד'). כאן זו רשות עקרונית וגורפת לימי חג הסוכות, ובלבד שאין זה מפריע בצורה משמעותית לבני רשות הרבים. לדוגמה: אם סוכה בנויה על מדרכה ומצמצמת את המרחב הרגיל, אך עדיין מאפשרת לבני רשות הרבים להלך בבטחה, לזה כיוונו בית הדין שנתנו רשות לבנות סוכה ברשות הרבים. אך אם העמדת הסוכה על המדרכה גורמת לכך שבני רשות הרבים יצטרכו ללכת על הכביש ויסתכנו, אזי אין לזה רשות מבית הדין (וכמו במקרה של גמליאל זוגא). כל זה יתכן רק בארץ ישראל כשעם ישראל יושבים ומושלים על אדמתם. על אף העובדה שבימי עזרא ונחמיה לא היה השלטון על הארץ לגמרי ביד ישראל, בכל זאת בירושלים גרו אך ורק יהודים, שהיו שלמים בעבודת ה' לאחר שעשו תשובה והיו ריבוניים על ירושלים. משמעות הדבר היא שגם אם גרים גויים בארץ ישראל, והם אינם מוחלים על כך שיהודים בונים סוכות ברשות הרבים, אין למחאתם משמעות, מאחר שבזמן בית שני התירו באופן גורף לבנות סוכות ברשות הרבים שבירושלים ובכל מקום בארץ ישראל.²⁷

24. נראה שכוונתו לפסל מיכה.

25. לשבטי עבר הירדן (יהושע כב, יז).

26. הרב אפרים פישל וינברגר ("סוכה ברשות הרבים בארץ ישראל", יד אפרים, עמ' קסא-קסג) הוסיף על דברי החת"ס הללו מקורות מהגאונים ומהראשונים, בהם נזכר שכל ישראל שותפים בארץ ישראל מבחינה משפטית, "ולכן בודאי שמותר לכתחילה לעשות סוכה ברשות הרבים ליד פתח ביתו מטעם שותף באדמת ארץ ישראל". בדבריו שם כותב שיתכן ואף יש מצווה לבנות סוכה ברשות הרבים, אך נראה שאין זה כך, ואמנם זו מצווה לבנות סוכה אך רשות בלבד להעמידה ברשות הרבים.

27. הרב שאול יוסף נתנזון (שו"ת שואל ומשיב מהדורה א ח"א סימן קכד) פירש על פי זה את הגמ' בערכין לב ע"ב "אפשר בא דוד ולא עשה סוכה": "כי לא עשו מימי יהושוע בן נון קאי על שעשו סוכות ברחובות ובשווקים. וזה לא יכלו לעשות מימי יהושוע בן נון, שהרי היבوسی היה דר בירושלים, ואם כן היו לנכרים חלק בירושלים ברה"ר ואם כן לא הי' אפשר לעשות סוכות ברחובות. ומעתה זה שאמרו 'אפשר בא דוד', שהרי בימי דוד לכד את מצודת ציון וגרש את היבوسی ונעשה

מהחתם סופר עולה שגם יהודים שאין לבבם שלם יכולים למחות ולא לוותר על חלקם ברשות הרבים. אך ניתן לומר שהתקנה מימות עזרא היא גורפת, והיא נועדה לזמן ומקום שעם ישראל ריבון על ארצו ועריו, ממילא אין משמעות למחאה של אדם פרטי, אף יהודי, שאינו מוכן לוותר על חלקו. זו תקנה לכלל הציבור, שבמקום שאין ברירה יהיה ניתן לבנות סוכה ברשות הרבים אם אין היא מפריעה בצורה בולטת לבני רשות הרבים, וכשם שתיקנו תקנות רבות אחרות לטובת הכלל ברשות הרבים. לפני תקנה נצרכת הסכמה, אך לאחר התקנה היחיד לא יכול לעכב.

יתכן שהאזכור של יהושע בן נון בהקשר זה הוא מאחר שמצינו מספר תקנות שתיקנו חכמים, ובהם גם תקנות לטובת בני רשות הרבים, בנימוק: "שעל מנת כן הנחיל יהושע את הארץ"²⁸. אלא שבימות יהושע בן נון עצמו לא היה ניתן להחיל את התקנה הזו מהסיבות שמנה החתם סופר, ורק מימות עזרא, כאשר קיבלו עליהם עול תורה ומצוות וגילו אחדות גדולה ביניהם, תיקנו שניתן יהיה לבנות סוכה ברשות הרבים בארץ ישראל ושיחיד איננו יכול למחות. אמנם יתכן אף להסביר את ההיפך הגמור: כשם שבימות יהושע חזר עם ישראל להיות ריבון בארצו, וחידשו שמיטין ויובלות ובתי ערי חומה, כך גם היה בימי עזרא. הצורך לחדש זאת, נבע מההפסקה של שבעים שנות גלות בארץ.

כאמור, הפסוקים בנחמיה מתייחסים לפרק הזמן שלאחר בניית החומה, לאחר שבמשך שנים רבות היו חומות ירושלים פרוצות והדבר גרם לפחד ומורך אצל היהודים יושבי ירושלים. כעת, עם סיום בניית החומה והפיכת ירושלים למקום בו יושבים רק יהודים, מבלי שניתן לגויים להכנס לשם (נחמיה ז, א-ג; יג, יט), הביטוי לאחיזה ולהשתרשות בירושלים הוא על ידי בניית סוכות ברחובות ירושלים.²⁹

המלב"ם והחתם סופר לא התמודדו עם דעתו של ר' אליעזר הסובר שהמסך ברשות הרבים אינו יוצא ידי חובה. גם ר' אליעזר חי בארץ ישראל, ומדוע לא קיבל את מתן הרשות הגורפת לבנות סוכה ברשות הרבים בארץ ישראל? ניתן לומר שר' אליעזר קיבל עקרונית את הרשות הכללית לבנות סוכה ברשות הרבים בארץ ישראל, ואף על פי כן סבר שיש צורך גם במתן רשות ספיציפית על מנת שלא יהיה גזל הרבים ושלא ייווצר מצב כמו אצל גמליאל זוגא או מקרי ביניים אחרים, שהסוכה בכל זאת פוגעת ברבים בצורה משמעותית. לפיו, גם בארץ ישראל, בה חידשו עזרא ונחמיה שניתן לבנות סוכות פרטיות ברשות הרבים, יש צורך ברשיון מקומי לכל סוכה וסוכה.

ירושלים עיר הקודש, ואם כן שוב היו יכולין לעשות סוכות ברחובות. ושפיר פריך אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא, ועל זה משני דקאי על קדושת הארץ".

28. תוספתא בבא מציעא (ליברמן) יא, ח.

29. כך כתב גם הרב שאול יוסף נתנזון, שם.

אין זה פוגע או מוריד מהיות הסוכות ברשות הרבים בארץ ישראל יחודיות ומבטאות שייכות ובעלות של עם ישראל על הארץ, מפני שגם בארץ ישראל יש צורך בשמירת הסדר, ושלא לפגוע בהולכים ברשות הרבים.

הרב שלמה זלמן אויערבך כתב שאכן כששלטו התורכים והבריטים בארץ היו מבקשים מהם רשות, וגם כיום יש ליטול רשות לדבר מרשויות העיר ירושלים.³⁰ על פי דברינו – כיום, כשעם ישראל ריבון בארצו, אין צורך לבקש רשות לבנות סוכות ברחוב, מאחר ויש תקנה מימי בית שני המאפשרת לבנות סוכה ברשות הרבים בארץ ישראל, ובאופן כזה שמיקום הסוכה הוא במקום כזה שעדין מאפשר לבני רשות הרבים להתנהל באופן סביר, ואין צורך לבקש זאת מחדש בכל שנה.

30. הרב שלמה זלמן אויערבך, הליכות שלמה, מועדים (תשרי-אדר) עמ' קט.